

บทที่ 1

บทนำ

ความสำคัญของปัญหา

กระทรวงเกษตรและสหกรณ์มีแนวความคิดริเริ่มจัดตั้งศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตรประจำตำบลขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2543 โดยคาดหวังว่าศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตรประจำตำบลจะเป็นศูนย์กลางในการพัฒนาการเกษตร โดยเป็นแหล่งถ่ายทอดความรู้ทางด้านการเกษตรสู่เกษตรกรเป้าหมาย และเป็นศูนย์กลางของหน่วยราชการในสังกัดกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ที่จะให้บริการด้านต่าง ๆ แก่เกษตรกรอย่างครบวงจร ตลอดจนได้วางวัตถุประสงค์ของการจัดตั้งศูนย์ฯ เพื่อเป็นการปรับเปลี่ยนกระบวนการพัฒนาการเกษตรให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วม และให้ภาครัฐสามารถบริการเกษตรกรที่จุดเดียวอย่างบูรณาการ (one stop service) เป็นการเพิ่มศักยภาพของชุมชนในการวิจัยและพัฒนาตนเอง รวมทั้งเป็นแม่ข่ายในการศึกษาขยายผลให้สอดคล้องกับแผนงานการกระจายอำนาจให้แก่องค์กรปกครองท้องถิ่นด้วย (วสันต์, 2545)

เนื่องจากศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตรประจำตำบล เพิ่งเริ่มมีการจัดตั้งได้ไม่นาน อาจเป็นเรื่องที่ยังใหม่สำหรับเกษตรกร ดังนั้นจึงมีความจำเป็นต้องประชาสัมพันธ์ให้เกษตรกรได้เข้าใจถึงบทบาท ภาระหน้าที่ของศูนย์ฯ และประโยชน์ที่เกษตรกรจะได้รับจากศูนย์ฯ นี้ ซึ่งการประชาสัมพันธ์ต้องอาศัยการเผยแพร่ หรือการกระจายข่าวสารเรื่องราวเกี่ยวกับวัตถุประสงค์ กิจกรรมการดำเนินงานและผลงานของศูนย์ฯ ตลอดจนเรื่องราวความรู้และการถ่ายทอดเทคโนโลยีต่าง ๆ ให้เกษตรกรได้ทราบและเข้าใจ เพื่อสร้างความนิยม ศรัทธา และเรียกร้องความร่วมมือจากเกษตรกรให้เข้ามาใช้บริการที่ศูนย์ฯ (วิรัช, 2544) นอกจากนี้ในบางครั้งศูนย์ฯ ยังเป็นแหล่ง อบรมความรู้ทางวิชาการเกษตรในชุมชนอีกด้วย ดังนั้น ในการดำเนินงานดังกล่าว จึงจำเป็นต้องใช้เครื่องมือหรือสื่อต่าง ๆ เข้ามาช่วยเสริมให้การดำเนินงานของศูนย์ฯ มีประสิทธิภาพมากขึ้น ทำให้บรรลุวัตถุประสงค์ตามที่ได้กำหนดไว้

กรมส่งเสริมการเกษตร เป็นหน่วยงานหนึ่งในสังกัดกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ที่เข้าไปให้บริการด้านการเกษตรแก่เกษตรกร โดยใช้ศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตรประจำตำบลเป็นกลไกในการปฏิบัติงาน และใช้สื่อเป็นเครื่องมือในการช่วยแพร่กระจายข้อมูลข่าวสารต่าง ๆ ซึ่งประเภทของสื่อที่ใช้มี 3 ลักษณะด้วยกัน คือ 1) สื่อเครื่องมือหรืออุปกรณ์ (hardware) หมายถึง

สื่อประเภทที่ประกอบไปด้วยกลไกไฟฟ้าและอิเล็กทรอนิกส์ต่าง ๆ เช่น เครื่องฉาย เครื่องเสียง โทรทัศน์ และคอมพิวเตอร์ 2) สื่อวัสดุ (software) หมายถึง สื่อประเภทที่บรรจุเนื้อหาและรายการต่าง ๆ เอาไว้บางชนิดสามารถใช้ได้โดยตัวของมันเองโดยเอกเทศ เช่น ของจริง รูปภาพ แบบจำลอง ป้ายนิเทศ และสิ่งพิมพ์ต่าง ๆ และ 3) สื่อเทคนิคหรือวิธีการ เป็นการสื่อความหมายหรือการถ่ายทอดประสบการณ์ในรูปของกิจกรรมคือ อาจรวมเอาทั้งเครื่องมือ วัสดุ และวิธีการเข้าด้วยกันแต่เน้นเทคนิคหรือวิธีการเป็นสำคัญ เช่น การจัดฝึกอบรม การสาธิต การทัศนศึกษาออกสถานที่ การจัดนิทรรศการ และการจัดประกวด เป็นต้น (ณรงค์, 2530) สื่อเหล่านี้ล้วนมีความแตกต่างกันในเรื่องของรูปแบบ เนื้อหา การนำเสนอ ข้อได้เปรียบและเสียเปรียบในการเลือกใช้ ตลอดจนการเข้าถึงกลุ่มเป้าหมายคือเกษตรกรทำให้บางครั้งนักวิชาการส่งเสริมการเกษตร หรือผู้ปฏิบัติงานด้านเผยแพร่และประชาสัมพันธ์เกิดความไม่แน่ใจว่าจะเลือกใช้สื่อชนิดใดจึงจะเหมาะสมกับเกษตรกร และทำให้เกษตรกรได้รับทราบข้อมูลของศูนย์ฯ ได้อย่างถูกต้อง รวดเร็ว และมีความเข้าใจเกี่ยวกับการดำเนินงานของศูนย์ฯ จนกระทั่งเกิดการยอมรับและเข้าไปขอใช้บริการจากศูนย์ฯ ได้ ซึ่งเรื่องดังกล่าวนี้ถือเป็นปัญหากับผู้ทำวิจัยในฐานะที่เป็นผู้ปฏิบัติงานด้านเผยแพร่และประชาสัมพันธ์ของกรมส่งเสริมการเกษตร ในการที่จะเลือกใช้สื่อเพื่อให้เกิดความเหมาะสมต่อเกษตรกรเป็นอย่างยิ่ง

สำหรับศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตรที่ศึกษา ตั้งอยู่ที่ตำบลม่วงหวาน อำเภอหนองแขง จังหวัดสระบุรี ซึ่งมีลักษณะเป็นพื้นที่ราบลุ่มเหมาะในการทำนาและไม้ผล ส่วนใหญ่อาศัยน้ำฝน มีบางส่วนได้น้ำจากชลประทานเนื่องจากสภาพพื้นที่เป็นที่ราบสูง มีความลาดเอียงจากเหนือลงใต้ การประกอบอาชีพของราษฎรส่วนใหญ่ คือ การทำนา ไม้ผล และมีการเพาะเห็ดฟางแบบแปลงเรือนบ้าน อาชีพรองจากการเกษตร คือ การรับจ้าง เกษตรกรมีการรวมตัวเป็นสถาบันเกษตรกร เพื่อร่วมกันพัฒนาอาชีพของตนเอง ประกอบด้วย กลุ่มเกษตรกรทำนาม่วงหวาน กลุ่มแม่บ้านเกษตรกรหนองสองห้อง และกลุ่มยุวเกษตรกรในโรงเรียนหนองสองห้อง เป็นต้น มีแหล่งความรู้ด้านการเกษตร โดยได้รับจากสื่อที่อยู่ในศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตรประจำตำบลม่วงหวาน อำเภอหนองแขง จังหวัดสระบุรี ซึ่งศูนย์ฯ ดังกล่าวเคยได้รับรางวัลจากการประกวดศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตรประจำตำบลดีเด่นในระดับจังหวัด เมื่อปี พ.ศ.2545 เนื่องจากมีกิจกรรมและแผนการปฏิบัติงานถ่ายทอดความรู้สู่เกษตรกรอย่างต่อเนื่อง ได้แก่ การประชุมคณะกรรมการบริหารศูนย์บริการฯ การจัดเวทีชาวบ้าน การจัดทำแผนพัฒนาการเกษตร อบรมการปรับปรุงบำรุงดิน นำสกัดชีวภาพ ปุ๋ยหมัก ประชุมกลุ่มเกษตรกรทำนาตำบลม่วงหวาน และอบรมการป้องกันกำจัดเพลี้ยกระโดดสีน้ำตาล เป็นต้น (วิทยา, 2546) ซึ่งกิจกรรมต่าง ๆ จำเป็นต้องอาศัยสื่อเป็นเครื่องมือช่วยในการถ่ายทอดความรู้สู่เกษตรกร

ดังนั้น เพื่อเป็นแนวทางในการพัฒนาสื่อที่ใช้ในศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตร ประจำตำบลให้ตรงกับสภาพปัญหาและความต้องการของเกษตรกร รวมทั้งเป็นพื้นฐานของงานวิจัยที่เกี่ยวข้องหรือคล้ายคลึงกันต่อไปในอนาคต อันจะส่งผลให้เกษตรกรได้รับความรู้ ความเข้าใจที่ถูกต้องสามารถนำความรู้ที่ได้รับไปพัฒนาคุณภาพชีวิต ส่งผลให้การดำเนินงานของศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตรประจำตำบลประสบความสำเร็จ ได้รับความสนใจและการยอมรับจากเกษตรกร โดยเข้าร่วมกิจกรรมและใช้บริการที่ศูนย์ฯ เพิ่มมากขึ้นต่อไปในอนาคตนั้น การศึกษาถึงความคิดเห็นของเกษตรกรที่มีต่อสื่อที่ใช้ในศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตรประจำตำบลม่วงหวาน อำเภอหนองแสง จังหวัดสระบุรี จึงเป็นเรื่องที่สำคัญและน่าสนใจสำหรับผู้วิจัย

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาถึง

1. สภาพพื้นฐานทางเศรษฐกิจและสังคมของเกษตรกรในเขตพื้นที่อำเภอหนองแสง จังหวัดสระบุรี
2. สภาพการใช้บริการศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตรประจำตำบลของเกษตรกร
3. ความคิดเห็นของเกษตรกรที่มีต่อสื่อที่ใช้ในศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตรประจำตำบล
4. ความสัมพันธ์ระหว่างสภาพพื้นฐานทางเศรษฐกิจและสังคมของเกษตรกร กับความคิดเห็นของเกษตรกรที่มีต่อสื่อที่ใช้ในศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตรประจำตำบล
5. ปัญหาและข้อเสนอแนะ ในการพัฒนาสื่อของศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตรประจำตำบล

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. ได้แนวทางในการพัฒนาสื่อที่ใช้ในศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตร ประจำตำบลของกรมส่งเสริมการเกษตรให้ตรงกับสภาพปัญหาและความต้องการของเกษตรกร
2. เป็นประโยชน์โดยตรงต่อเกษตรกรในการนำข่าวสารความรู้ด้านการเกษตร ที่ได้รับจากสื่อของศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตรประจำตำบล ไปปรับใช้ในการพัฒนาอาชีพให้มีคุณภาพยิ่งขึ้น
3. เป็นพื้นฐานของงานวิจัยที่เกี่ยวข้องหรือคล้ายคลึงกันต่อไปในอนาคต

ขอบเขตการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ทำการเก็บรวบรวมข้อมูลกับเกษตรกรที่เคยใช้บริการและได้รับสื่อของศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตรประจำตำบล ซึ่งอยู่ในตำบลม่วงหวาน อำเภอหนองแขง จังหวัดสระบุรี

นิยามศัพท์ปฏิบัติการ

เกษตรกร หมายถึง ผู้ประกอบการเกษตรซึ่งเคยใช้บริการและได้รับสื่อของศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตรประจำตำบลม่วงหวาน อำเภอหนองแขง จังหวัดสระบุรี ทั้งนี้ไม่นับรวมคณะกรรมการบริหารศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตรประจำตำบล

ปัจจัยด้านบุคคล หมายถึง อายุ และระดับการศึกษาของเกษตรกรซึ่งเคยใช้บริการและได้รับสื่อของศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตรประจำตำบล

อายุ หมายถึง อายุจริงของเกษตรกร นับจนถึงวันสัมภาษณ์

ระดับการศึกษา หมายถึง วุฒิการศึกษาในระดับสูงสุดของเกษตรกรนับเป็นจำนวนปีที่จบการศึกษา

ปัจจัยด้านเศรษฐกิจ หมายถึง รายได้ของเกษตรกร และจำนวนพื้นที่ทำการเกษตร

รายได้ หมายถึง รายได้รวมจากการประกอบอาชีพหลักและอาชีพรองของครัวเรือนของเกษตรกรที่ทำการศึกษาค้นคว้าโดยคิดเฉลี่ยต่อปีเพาะปลูก 2546/2547 (เมษายน 2546 – มีนาคม 2547)

จำนวนพื้นที่ทำการเกษตร หมายถึง ปริมาณพื้นที่ทั้งหมดที่เกษตรกรใช้ประกอบอาชีพเกษตรกรรม โดยมีสภาพการถือครองในลักษณะที่เป็นของตนเองและเช่า

ปัจจัยด้านสังคม หมายถึง สิ่งที่แสดงถึงสถานภาพของเกษตรกร ประกอบด้วย การเป็นสมาชิกกลุ่ม การมีตำแหน่งทางสังคม และการเปิดรับข่าวสารด้านการเกษตร

การเป็นสมาชิกกลุ่ม หมายถึง การเข้าเป็นสมาชิกกลุ่มหรือองค์การทางการเกษตรหรืออาชีพต่าง ๆ ในท้องถิ่น เช่น กลุ่มเกษตรกร กลุ่มแม่บ้านเกษตรกร กลุ่มยุวเกษตรกร สหกรณ์การเกษตร ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร (ธ.ก.ส.) และกลุ่มอาชีพต่าง ๆ ในชุมชน

การมีตำแหน่งทางสังคม หมายถึง การที่เกษตรกรได้รับการดำรงตำแหน่งหรือปฏิบัติหน้าที่ในท้องถิ่นในฐานะผู้นำ ได้แก่ ตำแหน่งกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน นายกองจัดการบริหารส่วนตำบล ประธานหรือกรรมการกลุ่มหรือองค์การใด ๆ

การเปิดรับข่าวสารด้านการเกษตร หมายถึง ปริมาณการเปิดรับความรู้ด้านการพัฒนาการเกษตร การพัฒนาอาชีพจากแหล่งข่าวสารต่าง ๆ ได้แก่ สื่อต่าง ๆ ของศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตรประจำตำบล ในแต่ละเดือนหรือในแต่ละปี

สื่อ หมายถึง เครื่องมือหรือกิจกรรมต่าง ๆ ของศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตรประจำตำบลที่ใช้ในการถ่ายทอดความรู้สู่เกษตรกร

ความคิดเห็นของเกษตรกรที่มีต่อสื่อ หมายถึง การแสดงออกด้านความรู้สึกส่วนตัวของเกษตรกรที่มีต่อสื่อที่ใช้ในศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตรประจำตำบลม่วงหวานในด้านต่าง ๆ ประกอบด้วย 1) ความยาวของเนื้อหา 2) ความน่าสนใจ 3) ศัพท์ทางวิชาการ และ 4) การนำไปใช้ประโยชน์ ซึ่งแสดงออกในลักษณะของการแสดงความคิดเห็นว่าเหมาะสมแล้ว หรือควรปรับปรุง

ประเภทของสื่อ หมายถึง ชนิดของสื่อหรือกิจกรรมที่ศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตรประจำตำบลม่วงหวานใช้ในการถ่ายทอดความรู้เพื่อให้เกษตรกรเกิดการเรียนรู้และเข้ามาใช้บริการด้านการเกษตร โดยแบ่งสื่อออกเป็น 3 ประเภท จำแนกเป็น 1) สื่อเครื่องมือหรืออุปกรณ์ คือ หอกระจายข่าว 2) สื่อวัสดุ ประกอบด้วย ชุดนิทรรศการสำเร็จรูป แผ่นพลิก เอกสารคำแนะนำ แผ่นพับ โปสเตอร์ และจดหมายข่าว และ 3) สื่อเทคนิคหรือวิธีการ ประกอบด้วย การประชุมชี้แจงของเจ้าหน้าที่ แปลงสาธิต และการจัดทัศนศึกษาดูงาน ทั้งนี้ สื่อบุคคล ประกอบด้วย เจ้าหน้าที่เกษตรตำบล ผู้นำท้องถิ่น และเพื่อนสมาชิกเกษตรกร จัดอยู่ในสื่อเทคนิคหรือวิธีการด้วย

เนื้อหาของสื่อ หมายถึง สารหรือเรื่องราวด้านการเกษตรที่ได้แสดงไว้เป็นขั้นตอนในเรื่องใดเรื่องหนึ่งที่ถูกนำเสนอไว้ในสื่อ เพื่อการถ่ายทอดความรู้แก่เกษตรกรที่ศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตรประจำตำบลม่วงหวาน ซึ่งจำแนกเป็น 1) เนื้อหาด้านการเพิ่มผลผลิตพืช 2) เนื้อหา ด้านการป้องกันและกำจัดศัตรูพืช และ 3) เนื้อหาด้านการปรับปรุงบำรุงดิน

ความถี่ในการได้รับเนื้อหาจากสื่อของศูนย์ฯ หมายถึง จำนวนครั้งที่เกษตรกรเปิดรับสื่อของศูนย์ฯ ทำให้เกษตรกรเกิดการเรียนรู้และตัดสินใจเลือกรับความรู้ที่ได้รับจากสื่อชนิดต่าง ๆ จำแนกเป็น 1) ได้รับบ่อยครั้ง หมายถึง ได้รับเนื้อหามากกว่า 3 ครั้งต่อปีขึ้นไป 2) นาน ๆ ครั้ง หมายถึง ได้รับเนื้อหา 1-2 ครั้งต่อปี และ 3) ไม่เคยเลย หมายถึง ได้รับเนื้อหา 0 ครั้งต่อปี

เนื้อหาของสื่อที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทัศนคติ หมายถึง การแสดงออกถึงความรู้สึกส่วนตัวของเกษตรกรที่มีความเชื่อว่าหากได้รับเนื้อหาในเรื่องต่าง ๆ จากสื่อของศูนย์ฯ แล้ว จะทำให้สามารถเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมเกี่ยวกับกิจกรรมการทำฟาร์มได้ (ซึ่งสามารถแสดงออกได้ในระดับของความเชื่อว่าจะเกิดการเปลี่ยนแปลงทั้งหมด = 4, เปลี่ยนแปลงบางส่วน = 3, เปลี่ยนแปลงน้อย = 2 และไม่เปลี่ยนแปลง = 1)

การนำสื่อที่ได้รับไปใช้ประโยชน์ หมายถึง การที่เกษตรกรได้รับสื่อต่าง ๆ ของศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตรประจำตำบลแล้วนำไปใช้ประโยชน์ ทั้งในด้านการเพิ่มพูนความรู้ มีการเพิ่มทักษะในการปฏิบัติ เพื่อการพัฒนาอาชีพหลักเน้นประเด็นการเกษตรดีที่ถูกต้องและเหมาะสม (Good Agricultural Practice: GAP) เพื่อเพิ่มผลผลิตการทำนา ประกอบด้วย วิธีการเกษตรกรรมข้าว การสำรวจศัตรูในนาข้าว และการใช้วิธีการควบคุมศัตรูข้าวแบบผสมผสาน